

Multinationals worden door opposenten steeds vaker aangeklaagd. Maar ook als ze winnen, is de buit nog niet binnen.

Multinationals opereren in niemandsland

\$ 19 miljard

Olieconcern Chevron kreeg vorig jaar in Ecuador 19 miljard dollar boete wegens vervuiling tussen 1964 en 1992, waardoor bewoners ziek waren geworden. Chevron vecht die aan.

Spraakmakende zaken

Chevron, 1993: slachtoffers klagen olieconcern aan wegens vervuiling regenwoud en rivieren in Ecuador. Vonnis in 2011: 19 miljard dollar voor vergoeding schade en schoonmaak. Chevron vecht boete aan.

Unocal, 1996: slachtoffers dienen claim in tegen Amerikaans oliebedrijf wegens medeplichtigheid aan mensenrechtenschending bij de aanleg van een gaspijpleiding door Birma. Schikking in 2005. Bedrag geheim.

Pfizer, 2001: slachtoffers eisen schadevergoeding van Amerikaans farmaceutisch bedrijf wegens testen van experimentele medicijnen op Nigeriaanse kinderen. Daarbij zouden elf doden zijn gevallen. Schikking in 2011. Details onbekend.

Chiquita, 2007: nabestaanden klagen Amerikaanse bananenmagnaat aan wegens betalen van Colombiaanse paramilitairen voor moord op en marteling van vakbondsleders, activisten en bananenplukkers. Zaak loopt nog.

Blackwater, 2007: nabestaanden beginnen proces tegen Amerikaans beveiligingsbedrijf wegens schietpartij in Bagdad waarbij zeventien burgers omkwamen. Schikking in 2012. Details onbekend.

Door onze redacteurs
TOON BEEMSTERBOER
en **CHRIS HENSEN**

Daar zitten ze dan. Vier Nigeriaanse boeren en vissers in de rechtbank in Den Haag. Ze hebben het machtige Brits-Nederlandse Shell-concern voor de rechter gesleept om schadevergoeding te eisen voor olie lekkages. Die zouden hun akkers en visgronden in de Nigerdelta hebben veranderd in een inktzwart spooklandschap. „Als je water drinkt, dan drink je olie. Als je vis eet, dan eet je olie. Als je ademt, dan adem je olie”, zegt een van hen.

De rechtszaak is een doorbraak. Niet alleen voor de Nigerianen, die in eigen land al diverse malen hebben geprobeerd Shell aansprakelijk te stellen, maar zonder succes. In Nederland was het onzeker of de zaak wel voor zou komen. Shell claimde dat het niet in Nederland verantwoordelijk kon worden gesteld voor wat zijn dochteronderneming in Nigeria deed. De rechter besloot in 2009 anders. Deze maand waren de slotpleidooien, op 30 januari 2013 wordt de uitspraak verwacht.

Het is voor eerst dat een Nederlandse multinational zich thuis moet verantwoorden voor vermeende misstanden (Shell houdt het op sabotage) begaan in het buitenland, door een dochteronderneming. De zaak kan verstrekkende gevolgen hebben voor Nederlandse multinationals in het algemeen. Als de rechter de Nigerianen in het gelijk stelt, volgen er waarschijnlijk meer van zulke procedures.

De zaak past in een internationale trend. „Het gebeurt steeds vaker dat burgers uit

ontwikkelingslanden civiele procedures aanspannen tegen moedermaatschappijen van multinationals in het Westen”, zegt juriste Liesbeth Enneking van de Universiteit Utrecht, die in mei promoveerde op het onderwerp. Dergelijke grensoverschrijdende aansprakelijkheidszaken tegen multinationals, zoals ze worden genoemd, kunnen over allerlei misstanden gaan. Van vervuiling tot betrokkenheid bij mensenrechtenschendingen.

Gedupeerden stappen in het Westen naar de rechter, omdat het in eigen land vaak onmogelijk is om hun recht te halen. Het rechtstelsel in ontwikkelingslanden is zwak en makkelijk te beïnvloeden door multinationals die in de meeste gevallen nauwe banden hebben met het regime.

„Ontwikkelingslanden bieden tegen elkaar op met soepele regels voor bedrijven om investeringen aan te trekken”, zegt Menno Kamminga, hoogleraar internationaal recht in Maastricht.

Multinationals konden decennialang hun gang gaan in arme landen met een zwakke rechtsstaat. Ze verscholen zich achter hun internationale aard. „Ze zijn overal en nergens tegelijk. Hun productieketen is over meer landen uitgesmeerd en ze hebben vaak dochterondernemingen over de hele wereld”, zegt Enneking.

Die verschillende delen vallen onder verschillende nationale jurisdicties. Enneking: „Het is een lappendeken van regels, waardoor hun grensoverschrijdende activiteiten in fette plaatsvinden in een juridisch niemandsland. Als het op een zaak aankomt, kan een bedrijf zeggen: 'Wij zijn niet aansprakelijk, maar onze dochtermaatschappij'.”

‘Als je water drinkt, drink je olie. Als je ademt, adem je olie’

Nigeriaan tijdens rechtszaak tegen Shell

Multinationals beteugelen is voor hun opposenten nagenoeg onbegonnen werk. Jarenlang kregen er geen vat op, noch via de Verenigde Naties, noch via de Internationale Arbeidsorganisatie ILO, noch via raden van commissarissen. Pas door inschakeling van de rechter lijkt het tij langzaam aan te keren. De afgelopen tien, vijftien jaar zijn er in het Westen tientallen rechtszaken gevoerd. Onder meer tegen Adidas, Chiquita, BP, Nestlé, Cisco Systems, Rio Tinto, Coca Cola, ExxonMobil en Pfizer.

De trend is ingezet eind jaren negentig, in de Verenigde Staten. Aanknopingspunt bood een onbeduidend wetje uit 1789, dat eeuwenlang in de vergetelheid was geraakt, maar in de jaren tachtig werd 'herontdekt': het Alien Tort Statute (ATS). Op grond van het ATS kunnen buitenlanders voor een Amerikaanse federale rechtbank een civiele claim indienen wegens schending van het internationale recht. „Het was voor activisten een prachtig middel om mensenrechtenschendingen aan de kaak te stellen”, zegt Enneking.

De trend is sindsdien overgewaaid naar andere thuisbases van multinationals. Groot-Brittannië, Australië, Canada. En nu dus Nederland. Deze landen hebben geen ATS, de zaken worden aangespannen op grond van 'gewoon' civiel aansprake-

lijksrecht. Dat toont dat de rechterlijke macht zelf ook globaliseert, zegt advocaat en hoogleraar internationaal strafrecht Geert-Jan Knoops. „Er is een groeiende bewustwording dat onze planeet kwetsbaar is, en er zijn steeds meer mensen die daarvoor in beweging komen.”

Eisers worden daarbij geholpen door milieubewegingen of mensenrechtenorganisaties. Een Nigeriaanse boer zal zelf niet snel de weg naar de Nederlandse rechter weten te vinden. Laat staan dat hij de financiële middelen heeft om een jarenlange juridische strijd te voeren tegen een megabedrijf met een leger topadvocaten. In het proces tegen Shell speelt Friends of the Earth (Milieudefensie) een belangrijke rol.

Die hulp gaat niet altijd even subtiel. Slachtoffers worden actief benaderd. Ze figureren vaak in een grotere strijd die milieubewegingen al decennia voeren tegen multinationals. Meestal zonder dat ze dat beseffen. Advocatenkantoren die brood zien in het procederen tegen miljardenbedrijven – als een zaak wordt gewonnen krijgen zij soms wel 50 procent van de bedongen claim – doen ook mee.

Tot nu toe zijn wereldwijd slechts bescheiden successen geboekt. Tot een eindoordeel komt het zelden. Veelal stranden zaken in eindeloze procedures, omdat multinationals ze proberen te vertragen en traineren, zegt Kamminga. „Je moet een lange adem hebben.”

Voordat een zaak in de inhoudelijke fase komt, wordt doorgaans een deal gesloten. Zo trof hij voorbeeld oliehandelaar Trafigura in 2009 een miljoenen schikking met een Britse advocaat die optrad namens 30.000 slachtoffers van illegale afvalozing

in Ivoorkust. Enneking: „Bedrijven hebben er geen belang bij dat een zaak tot een inhoudelijk vonnis komt, want dat zou een precedent kunnen scheppen voor volgende zaken. Bovendien zou het tot reputatieschade kunnen leiden.”

Als het toch tot een toewijzing van de claims komt, blijkt de tenuitvoerlegging van het vonnis dikwijls problematisch. Want niet alle landen erkennen elkaars rechterlijke uitspraken. Zelfs als ze dat wel doen, kunnen bedrijven via de rechter proberen tenuitvoerlegging te blokkeren. Dat gebeurde in een megazaak tegen Chevron. Het Amerikaanse oliebedrijf kreeg vorig jaar in Ecuador een boete van 19 miljard dollar, maar heeft tot nu toe niets betaald.

Desondanks lijkt multinationals enige angst ingeboezemd. Knoops vertelt dat zijn kantoor meer aanvragen krijgt van bedrijven die willen weten wat de risico's zijn van investeren in ontwikkelingslanden en hoe ze die moeten afdekken. Hij verwijst naar de milieuramp in de Golf van Mexico in 2010 als gevolg waarvan het Britse olieconcern BP miljardenclaims boven het hoofd hangen. „Zulke claims kunnen ten koste gaan van de solvabiliteit en liquiditeit van een bedrijf. Ze kunnen leiden tot de ondergang van een multinational.”

Ook Shell maakt zich zorgen. „Er is duidelijk meer belangstelling voor dit soort zaken”, zegt een woordvoerder. Shell ziet die vooral bij „advocatenkantoren, om nieuwe markten te ontwikkelen” en bij „ngo's, om op een andere manier aandacht te vragen voor hun thema”.

„Onze grootste zorg is dat Nederland zich ontwikkelt tot een paradijs voor schadeclaimadvocaten, tegen de gematigde traditie in Nederland tot nu toe. Wij geloven niet dat dit soort rechtszaken enig probleem daadwerkelijk oplost”, aldus Shell.

Multinationals hebben in de VS een tegenoffensief reeds ingezet. Ze richten hun pijlen op het ATS, de basis voor de meeste zaken tot nu toe. De regering-Bush probeerde de wet te veranderen, maar die poging strandde in het Congres. De regering-Obama heeft er geen werk van gemaakt.

Het strijdtonel heeft zich nu verplaatst naar het Amerikaanse Hoogrechtshof. Dat spreekt zich volgend jaar uit over de zaak *Kiobel tegen Shell*. Daarin stelt een groep Nigerianen dat Shell medeplichtig is aan de moord op en marteling van milieuvrijwilligers in de Nigerdelta tussen 1992 en 1995. Het Hof heeft het proces aangegegrepen om zich uit te spreken over de reikwijdte van het ATS.

Tientallen regeringen, mensenrechtenorganisaties en wetenschappers proberen het VS-hof te beïnvloeden. De Nederlandse regering stelt bijvoorbeeld dat afspraken over mensenrechten niet afdwingbaar zijn tegen bedrijven. Zij vindt dat openstelling van Amerikaanse rechtbanken voor dit soort zaken de goede betrekkingen belast.

Nederlandse juristen denken dat daar mede de lobby van de multinationals achter zit. „Het standpunt van de Nederlandse regering geeft de indruk dat handelsbelangen belangrijker zijn dan bescherming van de mensenrechten”, zegt Enneking.

Mocht Shell gelijk krijgen, dan raken burgers een belangrijk middel kwijt om multinationals ter verantwoording te roepen voor de gevolgen van hun activiteiten in ontwikkelingslanden.

Toch verwacht Enneking niet dat dit het einde van de grensoverschrijdende aansprakelijkheidszaken tegen multinationals zou betekenen. „De geest is uit de fles.” Maar al deze zaken voor nationale rechtbanken bieden geen oplossing voor het gebrek aan verantwoording van multinationals. „Uiteindelijk zullen er internationale regels moeten komen om de activiteiten van bedrijven wereldwijd te reguleren”, zegt Enneking. „en zou er een soort Internationaal Strafhof voor civiele zaken moeten komen waar die regels kunnen worden afgedwongen.”

Maar Enneking is sceptisch of dat er ooit zal komen. „Voordat je hierover consensus hebt bereikt onder alle landen waar multinationals actief zijn... Je ziet hoe sterk de lobby's zijn.”

HELP@NRC.NL

Problemen met bedrijven en overheidsdiensten? Help@NRC gaat elke woensdag op zoek naar antwoorden. Vandaag: verdwenen investering en KPN.

Wie
S. Wittop Koning
De kwestie
Geld aftroggelen?

Investeren
in bomen in
Brazilië

Z e schrijft voor een Spaanse oudere heer die ze twee jaar geleden in Madrid ontmoette en voor wie zij, Sophia Wittop Koning, af en toe documenten vertaalt. De brieven gaan over zijn investering van 25.000 dollar die hij jaren geleden deed in Goodwood (nu Amazon Teak). Het idee is dat er in Brazilië bomen op plantages staan en dat die na 25 jaar gekapt kunnen worden en dat de investeerders zo hun geld terugkrijgen, schrijft Wittop Koning. De oprichter heet Mario van Eibergen Santhagens.

Eerst was alle correspondentie in het Spaans, later kreeg de Spanjaard brieven in het Nederlands. Het bedrijf was failliet, het zou onder een andere naam een doorstart maken, of hij 89 euro wilde betalen

om toegang te hebben tot een website. Intussen schijnt de zaak bij de curator te liggen, die probeert (wat van) het geïnvesteerde geld terug te krijgen.

Maar, schrijft Wittop Koning, de oprichter gaat gewoon door: in zijn laatste brief vroeg hij van alle investeerders een bijdrage van 25 euro. „Dat zijn er bij mijn weten 14.000...” Allemaal trucs om de investeerders nog meer geld afhandig te maken, vermoedt zij.

Ze ontdekte dat er een nieuwe curator benoemd is. Maar, vraagt ze zich af. „Wat gebeurt er met de stukken die bij de vorige curator lagen? Wat ik niet begrijp is dat er bijna niemand te lijkt te zijn die ook ooit in dit bedrijf heeft geïnvesteerd.” Iemand?

Juruarivier in Amazonewoud. Foto Reuters

Wie
Stan Zwanikken
De kwestie
Wachten op KPN

Maanden
zonder tv
en internet

I n juli heeft Stan Zwanikken uit Groningen glasvezel besteld van KPN, maar tot op heden heeft hij nog steeds niet geleverd gekregen, mailt hij Help@NRC.

Nadat hij een klacht had ingediend, kwamen er weliswaar een installatiepakket én een monteur, maar Zwanikken kon niet worden aangesloten, omdat hij „nog geen signaal had”, zo kreeg hij te horen.

Hij denkt dat de monteur werd gestuurd, zodat KPN hem aan het contract kan houden, mailt hij.

„Terwijl ik van dat contract af wil, omdat ik vind dat KPN een wanprestatie levert. Dit probleem heeft mij al ontzettend veel tijd gekost. Ik maak onnodig kosten voor mobiele telefonie en loop geld mis, omdat ik vrij moest nemen van mijn werk.”

Verder houdt KPN zich niet aan afspraken met betrekking tot terugbellen, vervolg hij. „Ik wil geen zaken doen met een ontbrekende partij. Het moet toch

niet zo zijn dat het voor de klant zo veel moeite kost om een (inmiddels vrijwel onmisbaar) product als internet en televisie af te nemen?”

Dat zou je zeggen, inderdaad. KPN geeft toe dat Zwanikken „wat langer dan gebruikelijk” op zijn aansluiting heeft moeten wachten. „Daarom hebben wij hem een dongel aangeboden ter overbrugging van de periode dat hij offline zou zijn. De kosten hiervoor zouden vergoed worden.”

Maar met een dongel kun je niet bellen. De hoge kosten voor zijn mobiele telefoon zijn dus niet verholpen. Een poging om de ontevreden Zwanikken als klant te behouden, doet KPN niet: „Wij vinden het vervelend dat hij heeft moeten wachten en geen interesse meer heeft. Wij zullen zijn contract onbinden. Hij zal hier binnenkort een brief over ontvangen.”

Nou, meneer Zwanikken, dan maar gauw op zoek naar een andere aanbieder?

Tekst Barbara Rijaarsdam. Mail naar help@nrc.nl.